

Το καλοκαίρι του 1985 ξεκίνησε η προσωπική μου περιπέτεια της ενασχόλησης με την ανάπτυξη των Ορεινών όγκων της Κρήτης όταν κλήθηκα από τον Γιώργο τον Κλάδο, τότε δήμαρχο Ανωγείων, να εκπονήσω την μελέτη της τουριστικής ανάπτυξης της ορεινής

περιοχής του Δήμου Ανωγείων.

Αναφέρομαι στον Γιώργο το Κλάδο γιατί με δίδαξε μια μεγάλη αλήθεια…

ότι πέρα από την ισόρροπη ανάπτυξη των παραγωγικών πόρων του βουνού στην κορυφή των προτεραιοτήτων μου σαν μελετητής θα πρέπει να υπάρχει ο σεβασμός στη φύση του βουνού και στην ιερότητα της ιστορίας των ανθρώπων του.

Στην μετέπειτα μελετητική μου πορεία κατανόησα ότι η ορεινή ενδοχώρα της Κρήτης δεν αποτελεί μόνον ένα γεωγραφικό προσδιορισμό στον οποίο κάποιοι καλούνται να σχεδιάσουν.

Σηματοδοτεί παράλληλα ιδιαίτερες και πολλές φορές ιδιόμορφες πληθυσμιακές οικονομικές και κοινωνικές πραγματικότητες με πάμπολλες αντιφάσεις.

Αργότερα, στην διετία 1998-2000, όταν εκπονούσα την ειδική στρατηγική χωροταξική – αναπτυξιακή μελέτη για την «Ήπια Τουριστική Ανάπτυξη των Ορεινών Όγκων Της Κρήτης», διαπίστωσα με επιστημονικά κριτήρια πλέον ότι σήμερα δεν υφίστανται πλέον ούτε οι κοινωνικές σχέσεις, ούτε οι παραγωγικές δομές πάνω στις οποίες στηρίχθηκε η δημιουργία και η ανάπτυξη των παραδοσιακών κοινωνιών της ορεινής και όχι μόνο ενδοχώρας του νησιού.

(Για την ιστορία η μελέτη αυτή ανατέθηκε με την διαδικασία πανελλήνιου διαγωνισμού από την Περιφέρεια Κρήτης σαν μια από τις πέντε αντίστοιχες σε εθνικό επίπεδο μελέτες, με τον συντονισμό και επίβλεψη της αγαπητής και σεβαστής για την τεράστια – αλλά διακριτική – προσφορά της, Μαριώς Ιωαννίδου.

Η μελέτη αυτή, αραχνιάζει όπως και πολλές άλλες, στα ράφια κάποιου γραφείου γιατί σε τούτο το τόπο η επιστημονική έρευνα , εμπειρία και γνώση υποκαθίστανται πολύ εύκολα από το λαϊκισμό).

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των τοπικών κοινωνιών αγνοήθηκαν σαν συστατικά της όποιας μορφής ανάπτυξη επιχειρήθηκε τις τελευταίες δεκαετίες, με συνέπεια τις επικίνδυνες παραμορφώσεις του παραδοσιακού κοινωνικού ιστού που όλοι γνωρίζουμε.

Η αναπτυξιακή πολιτική με τη μιμητική υιοθέτηση ξένων μοντέλων και προτύπων που εφαρμόσθηκε, δημιούργησε ένα καθημερινό τρόπο ζωής που υπονόμευσε το ήθος και την κλίμακα αξιών της τοπικής παράδοσης, χωρίς να ανανεώσει δημιουργικά και ουσιαστικά τις κοινωνικές συμπεριφορές.

Ακόμη και στις περιπτώσεις που έγινε προσπάθεια η παράδοση να αποτελέσει τον πυρήνα της ανάπτυξης σε μεγάλο βαθμό δεν κατάφερε να ξεπεράσει τις «υποχρεωτικές» και συνήθως υποκριτικές κοινωνικές δομές και νοοτροπίες.

Κάποιοι δυναμικοί όροι ζωής του παρελθόντος, μετατράπηκαν, με βάση τις σημερινές συνθήκες, σε νεκρές συμβάσεις και σε ένα εμπορεύσιμο φολκλόρ και έτσι χάθηκε η παλιά άρρηκτη σχέση με τον τόπο και τη συμπυκνωμένη εμπειρία από τη σχέση των ανθρώπων μεταξύ τους, με τη φύση και με τις άλλες τοπικές κοινότητες.

Στα πλαίσια της εκπόνησης της παραπάνω μελέτης σαν μελετητές θέσαμε εξαρχής ένα βασικό στόχο.

...ότι η ανάπτυξη στους ορεινούς όγκους της Κρήτης θα πρέπει να έχει να κάνει κυρίως με την επανεύρεση αυτής της χαμένης σχέσης, διαφορετικά δεν θα ήταν δυνατόν να υπάρξει ανάπτυξη.

Προσπαθήσαμε να δημιουργήσουμε εργαλεία για να αναδείξουμε την ικανότητα της κάθε παραδοσιακής κοινότητας η ομάδας να μπολιάσει την αναπτυξιακή δραστηριότητα της με την ταυτότητα και μοναδικότητα του τόπου της.

Η προσέγγιση του χαρακτήρα της ανάπτυξης της ενδοχώρας , θεωρήσαμε ότι όφειλε να περιλάβει ένα ευρύ φάσμα παραμέτρων – διαστάσεων, ικανό να αποδώσει με κάποια σχετική ακρίβεια τη φυσιογνωμία της.

Αυτές οι παράμετροι – διαστάσεις είναι:

• Φυσικογεωγραφικές - Γεωμορφολογικές
• Δημογραφικές
• Οικονομικές
• Περιβαλλοντικές και Πολιτισμικές

Η φυσική - γεωγραφική διάσταση ορίζεται καταρχήν βάσει συγκεκριμένων τοπογραφικών και γεωκλιματικών κριτηρίων (υψόμετρο, κλίση εδάφους, ένταση και φύση καιρικών φαινομένων κ.α.)

Συνήθως αυτά τα κριτήρια είναι που καθορίζουν και την πολεοδομική – αρχιτεκτονική φυσιογνωμία του κάθε τόπου.

Η απομόνωση, η απομάκρυνση και η δυσχέρεια πρόσβασης ανάλογα με την ένταση και το μέγεθος τους, από κοινού συμβάλουν στο φαινόμενο της περιθωριοποίησης του χώρου και του πληθυσμού του.

Η άλλη όψη των κριτηρίων εκλαμβάνεται ως φυσικό πλεονέκτημα και μοναδικότητα (ψηλά βουνά, απότομες πλαγιές, κοιλάδες, χαράδρες και φαράγγια, αλλά και έντονα καιρικά φαινόμενα), που ορίζει μεταξύ άλλων τόσο την ελκυστικότητα, όσο και την ήπια αναπτυξιακή δυναμική του φυσικού αυτού χώρου

Από δημογραφικής απόψεως, υπάρχουν μεμονωμένες περιοχές (παραδοσιακά αγροτικά κέντρα) που διατηρούν τον πληθυσμό τους, ενώ κυρίαρχο είναι το φαινόμενο των ελάσσονων οικισμών και της δημογραφικής συρρίκνωσης τους (μείωση πληθυσμού, γήρανση κ.λπ.) που σε πολλές περιπτώσεις αγγίζει τα όρια της ερημοποίησης.

Τα οικονομικά προβλήματα, οι παραγωγικές δυσχέρειες και η εν γένει αναπτυξιακή υστέρηση, έχει αλλοιώσει τη δημογραφική φυσιογνωμία των εν λόγω περιοχών, κατά

τρόπον ώστε να επιτείνεται ακόμη περισσότερο το ψυχολογικό βάρος της απομόνωσης που υφίστανται αυτοί που παραμένουν.

Η οικονομική διάσταση, αφενός αποκαλύπτει ένα απλοποιημένο ιστό οικονομικών δραστηριοτήτων και αφετέρου το συνήθως χαμηλό βιοτικό επίπεδο των κατοίκων.

Η έντονη εξάρτηση από τη γεωργία και τη κτηνοτροφία, σε συνδυασμό με την περιορισμένη αποδοτικότητα τους όπως και η έντονη διαρθρωτική υστέρηση της γεωργοκτηνοτροφικής δραστηριότητας, συνιστούν ένα πλέγμα οικονομικών μειονεκτημάτων, άμεσα συνδεδεμένων με τη λειτουργία της κάθε τοπικής αγοράς, που έχουν οικονομικά περιθωριοποιήσει τις περιοχές αυτές.

Το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον της ορεινής ενδοχώρας διατηρεί μια εξαιρετική μοναδικότητα με πολλά και συχνά σπάνια είδη χλωρίδας και πανίδας (φυτά, δάση, άγρια ζωή κ.λπ.), με εξαιρετικής ομορφιάς και αυθεντικότητας τοπία (κορυφές, φαράγγια, σπήλαια) και ανεκτίμητους φυσικούς πόρους (π.χ. νερό) σε διάφορες μορφές (ποτάμια, πηγές, υπόγεια ύδατα), με απεριόριστους πολιτιστικούς πόρους οι οποίοι όμως κατά την άποψη μου είναι σε μεγάλο βαθμό υποβαθμισμένοι και υποτιμημένοι.

Ανάμεσα σ΄ αυτούς και η παραδοσιακή αρχιτεκτονική του νησιού που αντιμετωπίζεται κατά κύριο λόγο επιδερμικά και αυτό εκφράζεται τόσο σε ότι αφορά στην αξιολόγηση της όσο και στην καθαρά φολκλορική επανένταξη της στην σημερινή πραγματικότητα.

Συνθέτοντας μια εικόνα της ενδοχώ ρας του νησιού με βάση τις παραπάνω παραμέτρους, συνοπτικά και συμπερασματικά θα έλεγα, ότι το μεγάλο μέρος της Κρητικής υπαίθρου αποτελείται κατά κανόνα από μειονεκτικές φθίνουσες περιοχές με χαρακτηριστικά:

- **γεωγραφικής απομόνωσης,**
- **δημογραφικής συρρίκνωσης,**
- **αδύναμης παραγωγικής βάσης,**
- **περιορισμένων οικονομικώ ν επιδόσεων και ελλειμματικώ ν τεχνικώ ν και κοινωνικώ ν υποδομώ ν, τέτοιων που δεν είναι δυνατόν να κρυβόμαστε πίσω από τον μέσο όρο του ακαθάριστου προϊόντος της Περιφέρειας.**

Βέβαια πέρα από τα παραπάνω οι περιοχές αυτές συγκεντρώνουν πλήθος πλεονεκτημάτων και ιδιαιτεροτήτων που όμως βρίσκονται σε λανθάνουσα κατάσταση.

Η οικονομική αποδιάρθρωση, που οδηγεί σε όλο και μεγαλύτερη εξάρτηση από εξωγενείς παράγοντες και κέντρα, διαμορφώνει στην ύπαιθρο της Κρήτης μια ιδιότυπη σχέση με το περιβάλλον και τους ανθρωπογενείς πόρους.

Παρατηρείται ταυτόχρονα, στις περισσότερες περιοχές αποδιάρθρωση, ερήμωση και κατάρρευση συστημάτων και των στοιχείων τους και σε ελάχιστες ανόρθωση και διατήρηση με αποτέλεσμα την επιτάχυνση των στοιχείων διαφοροποίησης.

Παρ' όλα αυτά διαπιστώσαμε ότι, μέσα στην όλη εικόνα της «αποδιάρθρωσης» εμφανίζονταν «πυρήνες αντίστασης», που θεωρήσαμε ότι είναι πολύ πιθανό να πολλαπλασιαστούν μέσα από την εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου σχεδιασμού που ορισμένες του δράσεις θα μπορούσαν να εντάσσονται στα κοινοτικά προγράμματα και πρωτοβουλίες, καθώς επίσης σε περιφερειακές η εθνικές πολιτικές, όπως ο άξονας 5 του ΠΕΠ Κρήτης που αναφερόταν στη διατήρηση του περιβάλλοντος και της κοινωνικής συνοχής σε όλο τον αγροτικό και ορεινό χώρο. Στο πλαίσιο αυτού του στόχου, προβλέπονταν δράσεις για τη διατήρηση του αγροτικού τοπίου και των φυσικών πόρων, τη διατήρηση και τόνωση των αγροτικών και των λοιπών συμπληρωματικών παραγωγικών δραστηριοτήτων και την ενίσχυση των γεωργοπεριβαλλοντικών δράσεων.

Το ότι στις ορεινές περιοχές, η δημιουργία μικρών αγροτουριστικών μονάδων, η αξιοποίηση των παραδοσιακών τεχνών, η παραγωγή παραδοσιακών προϊόντων υψηλής ποιότητας, η ανάπτυξη και ανάδειξη περιοχών ή τόπων ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, μπορούν να συμβάλουν στην συγκράτηση του τοπικού πληθυσμού και γενικότερα στην ανάπτυξη και ανασυγκρότηση της ενδοχώρας της Κρήτης είναι πλέον κοινός τόπος στις διαπιστώσεις όλων μας.

Όμως η ενδογενής ανάπτυξη προϋποθέτει τη συμμετοχή των τοπικώ ν φορέων στον προσδιορισμό των αναπτυξιακώ ν επιλογώ ν και την παρακολούθηση και έλεγχο της αναπτυξιακής διαδικασίας.

Με αυτόν τον τρόπο, θα αυξάνονται τα οφέλη που θα αποκομίσουν η τοπική οικονομία και κοινωνία από το αναπτυξιακό εγχείρημα, ενώ παράλληλα θα ενισχύονται το αίσθημα της τοπικής ταυτότητας και του σεβασμού απέναντι στις τοπικές αξίες, περιβαλλοντικές και πολιτισμικές.

Ιδιαίτερα απέναντι στις αξίες της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής που όσο και να ακούγεται παράδοξο στους πολλούς ανυποψίαστους, για τους γνωρίζοντες είναι κοινός τόπος ότι έχει απαξιωθεί στα μάτια της πλειοψηφίας των ντόπιων γιατί αφ᾽ ενός μεν εκφράζει ένα στερημένο παρελθόν και αφ᾽ ετέρου δεν ανταποκρίνεται στα κυρίαρχα πλέον πολιτιστικά τους πρότυπα.

Παρόλα ταύτα σίγουρο είναι ότι το περιβάλλον και ο πολιτισμός της κάθε περιοχής μπορούν να αποτελέσουν την βάση για την ανάπτυξή της.

Όμως για την αξιοποίηση αυτώ ν των στοιχείων απαιτούνται ο σχεδιασμός και η εφαρμογή μιας ολοκληρωμένης συνεκτικής και αποτελεσματικής πολιτικής που θα ασκείται παράλληλα, συγκροτημένα και με σαφείς ρόλους, τόσο από τους τοπικούς φορείς που είναι αρμόδιοι για τους παραγωγικούς τομείς της τοπικής οικονομίας, όσο και από τους φορείς στην αρμοδιότητα των όποίων υπάγονται τα θέματα της προστασίας, διαχείρισης και ανάδειξης του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος.

Απαραίτητες παράμετροι για την επιτυχία αυτής της μορφής και διαδικασίας ανάπτυξης, είναι η ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης και των αξιών του παραδοσιακού πολιτισμού στις πολιτικές των παραγωγικών κλάδων της κάθε τοπικής οικονομίας. Αντίστροφα, οι στόχοι και οι προοπτικές των παραγωγικών κλάδων, θα πρέπει να γίνουν κατανοητοί από εκείνους που διαμορφώνουν και χαράσσουν τις περιβαλλοντικές πολιτικές και παρεμβάσεις. Ο συντονισμός και η συμπληρωματικότητα των πολιτικών αυτών αποτελούν βασική αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης.

Ο σχεδιασμός και ανάπτυξη ολοκληρωμένων δικτύων εναλλακτικώ ν μορφώ ν τουρισμού δεν μπορεί να γίνεται με όρους μιμητισμού και αυθαιρεσίας.

Ο σχεδιασμός ενός ολοκληρωμένου δικτύου αναπτυξιακών δομών και δραστηριοτήτων στην

ορεινή ενδοχώραα προϋποθέτει δύο βασικά στάδια:

• Ένα πρώτο στάδιο είναι αυτό που διερευνώνται οι δυνατότητες ένταξης σε μια συγκεκριμένη περιοχή – από πλευράς οικονομικής, κοινωνικής, χωροταξικής – οι λειτουργίες εκείνες που συνδέονται με την ήπια ανάπτυξη.
• Ένα δεύτερο στάδιο, είναι αυτό όπου διατυπώνονται προτάσεις για την ανάπτυξη στο χώρο και το χρόνο ενός πλήθους δραστηριοτήτων που συνδέονται με την ήπια ανάπτυξη.

Οι προτάσεις αυτές συμπληρώνονται απαραιτήτως και από έναν κατάλογο αναγκαίων έργων, προγραμμάτων και δράσεων που θα επιτρέψουν την επιτυχή υλοποίηση των πρώτων: όπως μεταφορικά δίκτυα και καταλύματα, κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού που θα αναλάβει να στελεχώσει τις διάφορες νέες λειτουργίες, οργάνωση της επιχειρηματικής δράσης, της προβολής και της δημοσιότητας της περιοχής.

Ο κατάλογος αυτός ολοκληρώνεται με μια σειρά προτάσεων που προσδιορίζουν τις αναγκαίες διοικητικές ενέργειες, το κόστος και τις πιθανές πηγές χρηματοδότησης που θα καταστήσουν δυνατή την υλοποίηση όλων των προηγουμένων.

Επειδή τόσο η αναζήτηση και η πρόσβαση στην μελέτη ίσως να μην είναι τόσο εύκολη (πέρα από τον εξαιρετικά μεγάλο όγκο της), στην συνέχεια παραθέτω περιληπτικά και συμπερασματικά τα περιεχόμενα του ΟΔΗΓΟΥ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ της μελέτης, ο οποίος επικεντρωνόταν στην ήπια τουριστική ανάπτυξη η οποία βέβαια εμπεριέχει εκ των πραγμάτων και συμπληρωματικές δράσεις και έργα σε σειρά άλλων παραδοσιακών τομέων των τοπικών κοινωνιών της ορεινής ενδοχώρας.

Ο Οδηγός Εφαρμογής έχει να κάνει σε γενικές γραμμές με τα παρακάτω:

ΜΕ ΠΟΙΟ ΣΤΟΧΟ

Ένα τουριστικό δίκτυο αναπτύσσεται συνήθως σταδιακά, άλλοτε προγραμματισμένα, κυρίως στο πλαίσιο πολιτικών τοπικής ανάπτυξης, και άλλοτε αυθόρμητα, κάτω από την πίεση της ίδιας της τουριστικής αγοράς. Ωστόσο, η ολοκλήρωση και η μακροπρόθεσμη επιτυχία ενός τουριστικού δικτύου προϋποθέτουν την υιοθέτηση και την άσκηση συνεπούς πολιτικής, αρχικό σχεδιασμό και προγραμματισμένη / ελεγχόμενη ανάπτυξη.

Στον οδηγό δίνονται κατευθύνσεις και εργαλεία για το σχεδιασμό και τον προγραμματισμό δικτύων τουρισμού και αναψυχής στον ορεινό χώρο, στη βάση μιας σειράς παραδοχών:

• Η κοινωνικο-οικονομική και δημογραφική δυναμική του ορεινού χώρου είναι σήμερα περιορισμένη.
• Ο ορεινός χαρακτήρας δεν συνεπάγεται αυτόματα και οικονομική καθυστέρηση. Η σημερινή εικόνα αποδιάρθρωσής του είναι το αποτέλεσμα του ιστορικού μετασχηματισμού των σχέσεων των ορεινών περιοχών με άλλες περιοχές, πεδινές κυρίως, της χώρας.
• Ο ορεινός χώρος διαθέτει τους φυσικούς και ανθρωπογενείς πόρους που προσφέρονται για την ανάπτυξη ήπιων μορφών τουρισμού.
• Η ήπια τουριστική ανάπτυξη μπορεί να συνδεθεί με την κοινωνική και οικονομική δυναμική του ορεινού χώρου και να συμβάλλει δυναμικά σε μια αναπτυξιακή διαδικασία ανασυγκρότησης του.

ΣΕ ΠΟΙΟΥΣ ΑΠΕΥΘΥΝΕΤΑΙ

Οι φορείς που επιθυμούν ή ενδεχομένως είναι αναγκαίο να εμπλακούν και να συνεργαστούν στο σχεδιασμό ενός δικτύου αναψυχής και τουρισμού, αποτελούν το δυνητικό κοινό στο οποίο απευθύνεται ο Οδηγός Εφαρμογής. Οι φορείς αυτοί μπορεί να είναι δημόσιοι και ιδιωτικοί:

• Η Περιφέρεια που αναλαμβάνει την πρωτοβουλία να εντάξει στα προγράμματά της και να αξιολογήσει προτάσεις για το σχεδιασμό παρόμοιων δικτύων.
• Δήμοι του ορεινού χώρου που επιθυμούν να σχεδιάσουν τοπικά προγράμματα ήπιας τουριστικής ανάπτυξης.
• Κοινωνικοί φορείς, μη κυβερνητικές οργανώσεις, σύλλογοι κλπ. που θέλουν να συμβάλλουν στην ανάπτυξη της περιοχής τους.
• Ιδιώτες ή επαγγελματικοί φορείς που σχεδιάζουν επενδύσεις είτε σε συγκεκριμένες περιοχές του ορεινού χώρου είτε σε συγκεκριμένες κατηγορίες τουριστικών δραστηριοτήτων.

ΤΙ ΕΙΔΟΥΣ ΟΔΗΓΙΕΣ ΠΕΡΙΕΧΕΙ

Ένα «τουριστικό δίκτυο αναψυχής» δεν αποτελεί ένα τυπικό τουριστικό προϊόν που μπορεί να αναπαραχθεί σε διαφορετικές θέσεις ή κλίμακες, π.χ. με απλές αυξομειώσεις της γεωγραφικής ανάπτυξής του, του πλήθους των προσφερομένων δραστηριοτήτων και εγκαταστάσεων ή του προϋπολογισμού. Θα πρέπει να πάρουμε υπόψη μας ότι:

• Το περιεχόμενο του προϊόντος θα διαφέρει κάθε φορά ανάλογα με τους πόλους έλξης που υπάρχουν στην κάθε περιοχή, τη χωρική κατανομή τους, το δίκτυο των μεταφορών που κάνουν δυνατή την προσέγγιση τους, το δυναμικό και τη μορφή των επιτόπου διαθέσιμων καταλυμάτων, το κλίμα, το τοπίο και γενικότερα τη γεωγραφία, την ιστορία και τον πολιτισμό της περιοχής.
• Αντίστοιχα, δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστεί με ακρίβεια μία δυνητική πελατεία, με τυπικά κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά. Το διαφορετικό κάθε φορά περιεχόμενο του συμπλέγματος θα προσελκύσει και διαφορετική πελατεία, με ιδιαίτερα ηλικιακά, οικονομικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Σε άλλο κοινό θα απευθυνθεί, για παράδειγμα ένα σύμπλεγμα χωροθετημένο σε ορεινή περιοχή με ορειβατικές εγκαταστάσεις, και σε άλλο κοινό ένα σύμπλεγμα στο οποίο η παρουσία βιοτόπων αποτελεί τον πρωτεύοντα πόλο έλξης.
• Η κλίμακα (η γεωγραφική ακτίνα, η ποικιλία και το δυναμικό της περιοχής σε εγκαταστάσεις, η διάρκεια παραμονής κλπ.) μπορεί να ποικίλει και, σε κάθε περίπτωση, προσδιορίζεται στη βάση μιας σειράς παραγόντων, όπως είναι η διασπορά στο χώρο και το είδος των πόλων έλξης και των δραστηριοτήτων, το μέγεθος και η κατάσταση των τοπικών μεταφορικών δικτύων, το κλίμα, η γεωμορφολογία της περιοχής κλπ.

Η ιδιαιτερότητα κάθε φορά του περιεχομένου, της πελατείας και της κλίμακας, η διάχυση στο χώρο των επισκεπτών και συνεπώς των δαπανών τους και ο κατακερματισμός των υποδομών και των εγκαταστάσεων, τόσο χωρικά όσο και από την άποψη του ιδιοκτησιακού καθεστώτος, μας θέτουν μπροστά στη διαπίστωση ότι, οι προϋποθέσεις εμπορευματοποίησης ενός «δικτύου τουρισμού και αναψυχής», η βιωσιμότητα του και γενικά ο οικονομικός σχεδιασμός του δεν μπορούν να τυποποιηθούν και να προσδιοριστούν στα πλαίσια ενός τυπικού υποδείγματος – μοντέλου.

Εξάλλου, το γεγονός ότι η διαδικασία παραγωγής και προώθησης ενός συμπλέγματος δεν μπορεί να αποτελέσει προϊόν μιας ενιαίας πολιτικής επενδύσεων – οργάνωσης – διαχείρισης – τοποθέτησης στην αγορά (marketing), μιας πολιτικής δηλαδή που σχεδιάζεται, να χρηματοδοτείται και να υλοποιείται από μια ενιαία επιχειρηματική μονάδα, αυξάνει την πολυπλοκότητα του όλου εγχειρήματος. Η διαδικασία αυτή αποτελεί αναγκαστικά το σύνθετο προϊόν επιμέρους πολιτικών (κατασκευής υποδομών, έργων προστασίας και ανάπλασης της φυσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς, επαγγελματικής κατάρτισης, δανειοδοτήσεων, ελέγχων κλπ.) που ασκούνται από διαφορετικούς φορείς, περιφερειακούς και τοπικούς, δημόσιους και ιδιωτικούς.

Για όλους τους παραπάνω λόγους, ένας οδηγός για «το σχεδιασμό και τον προγραμματισμό δικτύων τουρισμού και αναψυχής» δεν θα μπορούσε να υιοθετήσει την τυπική λογική της

οριοθέτησης μιας συμβατικής επιχειρηματικής μονάδας στην τουριστική αγορά (ύψος επένδυσης/άριστο μέγεθος, αριθμός επισκεπτών και διανυκτερεύσεων, μέση δαπάνη ανά επισκέπτη, περίοδος λειτουργίας κλπ.). Οι «οδηγίες» που περιέχονται στον οδηγό αφορούν κυρίως στα βήματα που θα πρέπει να ακολουθηθούν στο πλαίσιο ενός τέτοιου σχεδιασμού: ζητήματα που θα πρέπει να προσεγγιστούν, διαστάσεις αυτών των ζητημάτων που θα πρέπει να αξιολογηθούν, κριτήρια στα οποία θα πρέπει να στηριχτούν οι εκτιμήσεις και αξιολογήσεις.

ΣΕ ΠΟΙΑ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΒΑΣΙΣΤΗΚΕ Η ΣΥΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΟΔΗΓΙΩΝ

Ο εντοπισμός των ζητημάτων, οι αξιολογήσεις, πληροφορίες και κατευθύνσεις, και γενικότερα το υλικό που περιέχεται στον οδηγό, προέρχονται από την εμπειρία που αποκομίστηκε από την εκπόνηση του σχεδίου αξιοποίησης, με στόχο την ήπια οικολογική και τουριστική ανάπτυξη, του ορεινού χώρου της Κρήτης. Το γεγονός ότι η σύνταξη του οδηγού βασίστηκε σε συγκεκριμένη μελετητική εμπειρία και όχι σε μια απλή αξιοποίηση γενικών κατευθύνσεων ή παραινέσεων όπως αυτές που συνήθως διατυπώνονται σε κείμενα εισήγησης τομεακών πολιτικών, οδήγησε σε μια συγκεκριμένη διάρθρωση της ύλης του: η μετάβαση από τη μια θεματική στην άλλη, ακολουθεί τη σειρά με την οποία πιθανόν να ανακύψουν ερωτήματα και απορίες σε όσους ίσως θελήσουν να καταπιαστούν με το σχεδιασμό ενός τουριστικού δικτύου αναψυχής στον ορεινό χώρο.

Η ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΟΥ ΟΔΗΓΟΥ

Ο οδηγός διαρθρώνεται σε τέσσερα κεφάλαια:

Α.

Στο κεφάλαιο με τον τίτλο «Σχεδιασμός δικτύων ήπιας τουριστικής ανάπτυξης στον Ορεινό χώρο», οριοθετούνται ορισμένα εισαγωγικά ζητήματα:

Ποιά βασικά προβλήματα αντιμετωπίζει ο ορεινός χώ ρος

Τα προβλήματα αυτά, που σχετίζονται κυρίως με τη μορφολογία και την ιστορική εξέλιξη του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, αλλά και την αποδιάρθρωση των μικρών ιδιαίτερων κοινωνιών που χαρακτήρισαν το χώρο αυτό (δημογραφική, οικονομική και ως ένα ορισμένο βαθμό περιβαλλοντική), οριοθετούν το γενικό πλαίσιο εντός του οποίου θα κινηθεί ο σχεδιασμός ενός δικτύου, και αυτό με δύο έννοιες: τόσο με την έννοια των περιορισμών που θα πρέπει να ληφθούν υπόψη στο σχεδιασμό, όσο και με την έννοια των στόχων, εφόσον ο σχεδιασμός ενός τέτοιου δικτύου εντάσσεται σε μια λογική τοπικής ανάπτυξης, όσο «ήπια»

και αν είναι αυτή.

Πως μπορεί να συμβάλλει ο τουρισμός στην «ήπια» ανάπτυξη» του ορεινού χώ ρου

Ο όρος «ήπια ανάπτυξη» αναφέρεται συχνά τα τελευταία χρόνια και ως βιώσιμη ή και αειφορική ανάπτυξη. Ο τουρισμός δεν μπορεί να δώσει λύσεις στο συνολικό αναπτυξιακό πρόβλημα των ορεινών περιοχών, μπορεί όμως να συμβάλλει στην επίλυση των οικονομικών προβλημάτων, πάντοτε με «μερικό» τρόπο και με διάφορους βαθμούς έντασης, εφόσον αυτό είναι εφικτό αλλά και επιθυμητό.
Ποια κριτήρια θα πρέπει να εφαρμοστούν έτσι ώστε να εξασφαλιστεί η «ηπιότητα» της παρέμβασης

Τα κριτήρια αυτά δεν μπορούν να προσδιοριστούν σε ένα γενικό επίπεδο, καθώς εξαρτώνται κάθε φορά από τον τελικό βαθμό αντοχής της κάθε περιοχής. Ο προσδιορισμός επομένως των κριτηρίων, μπορεί να γίνει σε δύο βήματα:

Πρώτα, θα πρέπει να προσδιοριστούν εκείνα τα κριτήρια που θα μας επιτρέψουν να οριοθετήσουμε με ακρίβεια το τοπικό επίπεδο, δηλαδή την περιοχή ή τις χωρικές ενότητες που θα αποτελέσουν πόλους έλξης της τουριστικής ανάπτυξης. Πέραν της γεωγραφικής οριοθέτησης, ο προσδιορισμός αυτός αφορά και σε μια ορισμένη ποιοτική οριοθέτηση της περιοχής: δυσπρόσιτη και άγνωστη ή με άμεσες προοπτικές τουριστικής ανάπτυξης, παραδοσιακή παραθεριστική ή αναδυόμενη.

Κατόπιν, θα πρέπει να προσδιοριστούν τα κριτήρια που θα εξασφαλίσουν την ηπιότητα της παρέμβασης, στο πλαίσιο πάντοτε της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας της κάθε περιοχής. Τα κριτήρια αυτά αφορούν στον πληθυσμό, την υφιστάμενη υποδομή, το κτιριακό απόθεμα, το φυσικό περιβάλλον της και γενικότερα τη δεκτικότητά της.

Ποιές είναι οι προϋποθέσεις μιάς βιώσιμης «ήπιας τουριστικής ανάπτυξης» και ποια τα κριτήρια με βάση τα οποία μπορεί να ελεγχθεί αυτή η βιωσιμότητα

Οι προϋποθέσεις και τα κριτήρια αυτά καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα ζητημάτων που άπτονται

της γενικής αναπτυξιακής και χωροταξικής φυσιογνωμίας της ορεινής Κρήτης καθώς και ιδιαίτερων όψεών της, όπως είναι οι πόροι του φυσικού, ανθρωπογενούς και πολιτισμικού περιβάλλοντος και ειδικότερα οι πόροι εκείνοι που ευνοούν την ανάπτυξη νέων μορφών τουρισμού.

Το κεφάλαιο αυτό συμπληρώνεται με την περιγραφή των «ειδικών μορφών και δραστηριοτήτων τουρισμού στον Ορεινό Χώρο» και με την ανάπτυξη της «περιβαλλοντικής διάστασης της ήπιας τουριστικής ανάπτυξης».

Β.

Στο κεφάλαιο με τον τίτλο «Το θεσμικό υπόβαθρο της ήπιας τουριστικής ανάπτυξης» περιγράφεται το θεσμικό, διεθνές, κοινοτικό και εθνικό πλαίσιο για την προστασία της φύσης, η σχετική δασική νομοθεσία και το χωροταξικό θεσμικό πλαίσιο, με ειδικές αναφορές στον Ορεινό Χώρο. Έγινε προσπάθεια να συγκεντρωθούν όλες εκείνες οι πληροφορίες που μπορεί να ενδιαφέρουν τους τοπικούς φορείς: Κριτήρια για τον χαρακτηρισμό των περιοχών (περιοχές Απόλυτης Προστασίας, Εθνικά Πάρκα, Εθνικοί Δρυμοί, Προστατευόμενα Τοπία, Περιοχές Οικοανάπτυξης, Κήρυξη Προστατευόμενων Περιοχών κλπ.).

Γ.

Στο κεφάλαιο με τον τίτλο «Πρότυπα», εξειδικεύονται ορισμένα από τα ζητήματα που οριοθετήθηκαν στο δεύτερο κεφάλαιο και περιγράφονται τα βασικά προγράμματα και έργα που ολοκληρώνουν μία τουριστική περιοχή, ανεξαρτήτως του ιδιαίτερου περιεχομένου των επιμέρους τουριστικών δραστηριοτήτων, και δίνονται βασικές κατευθύνσεις για το φυσικό σχεδιασμό. Τα ζητήματα αυτά αφορούν:

• Στον προσδιορισμό και την αξιολόγηση του αποθέματος της περιοχής σε τουριστικούς πόρους και σε ανθρώπινο δυναμικό που μπορεί να αξιοποιηθεί για τη στήριξη του δικτύου.
• Στο σχεδιασμό ολοκληρωμένων παρεμβάσεων π.χ. στους τομείς του οδικού δικτύου, των υποδομών, της πληροφόρησης και υποδοχής των επισκεπτών, της προστασίας και ανάδειξης του ανθρωπογενούς και φυσικού περιβάλλοντος, της ανάπτυξης των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού κλπ.
• Στον προσδιορισμό των επιμέρους έργων και των πιθανών πηγών χρηματοδότησής τους.
• Στον προσδιορισμό των διοικητικών ενεργειών και του τρόπου συντονισμού των εμπλεκομένων δημοσίων φορέων
• Στον προσδιορισμό των τρόπων συνεργασίας των τοπικών φορέων, Δήμων και

Κοινοτήτων, Αναπτυξιακών Εταιριών, ιδιωτών κλπ., τόσο οργανωτικά όσο και επιχειρηματικά.

Δ.

Στο τελευταίο κεφάλαιο, με τον τίτλο «Το διοικητικό και χρηματοδοτικό πλαίσιο της ήπιας τουριστικής ανάπτυξης έργων», δίνονται βασικές κατευθύνσεις για τον προσδιορισμό των διαφόρων κατηγοριών δαπανών που θα απαιτηθούν για τη δημιουργία ενός τουριστικού δικτύου στον ορεινό χώρο, και προτείνονται τρόποι για την εκτίμηση του βαθμού της έντασής τους και της χρονικής τους προτεραιότητας.

Παρατίθενται επίσης, όπου αυτό είναι δυνατό, πληροφορίες για τις πιθανές πηγές χρηματοδότησης καθώς και στοιχεία κόστους ανά μονάδα φυσικού έργου.

Για όσους είχατε την υπομονή να διαβάσετε το κείμενο αυτό και βρήκατε κάτι ενδιαφέρον στις παραπάνω σκέψεις, εύχομαι να έχετε και το χρόνο να το εμπλουτίσετε με τις παρατηρήσεις και εμπειρίες σας.

Γιώργης Ν. Πετράκης.